

УДК 327.63.3(2) 57

THE FALL OF THE BERLIN WALL AND PROBLEM OF THE UNION AND DECONFLICTIZATION OF GERMANY**ПАДІННЯ БЕРЛІНСЬКОЇ СТІНИ ТА ПРОБЛЕМА ОБ'ЄДНАННЯ Й ДЕКОНФЛІКТИЗАЦІЇ НІМЕЧЧИНИ****Авер'янова Н.М. / Averianova N.M.***к.філос.н. / с.ph.s.*

ORCID: 0000-0002-1088-2372

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,**Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,**Київ, вул. Володимирська 60, 01601***Воропаєва Т.С. / Voropaeva T.S.***к.психол.н., доц. / с.p.s., as.prof.*

ORCID: 0000-0001-8388-7169

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,**Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,**Київ, вул. Володимирська 60, 01601*

Анотація. У статті подано історичний огляд утворення Німецької Демократичної Республіки, проаналізовано причини поділу Німеччини та умови протистояння на європейському континенті під час Холодної війни. Центром знакових подій 1989 року стало падіння Берлінської стіни, що суттєво вплинуло на визначення нових векторів у розвитку всього світу. Розглядаються політичні та економічні контакти між НДР та ФРН, характеризуються можливості їх зближення під час закінчення Холодної війни та перебудови. Оцінюючи ситуацію в НДР напередодні об'єднання Німеччини, акцент робиться на зростанні таких проблем, як політична слабкість влади, нелегальна міграція, соціальне невдоволення. Особлива увага приділяється позиції Москви щодо німецького питання. Охарактеризовано процес об'єднання Німеччини.

Ключові слова: соціальна філософія, історична подія, Холодна війна, Берлінська стіна, Німецька Демократична Республіка, Федеративна Республіка Німеччини, об'єднання Німеччини.

Вступ.

Історичні події 1989 р., які відбувались у НДР, ФРН та СРСР, не тільки різко змінили політичний ландшафт Європи, але й відіграли ключову роль у визначенні нових векторів у розвитку всього світу. Завдання соціальної філософії та філософії історії полягає у правдивому описі, добросовісній інтерпретації та чіткому поясненні історичних подій. У цьому плані падіння Берлінської стіни (що сталося 30 років тому) є епохальною Подією світового значення, адже після неї зазнали повного краху як система радянського соціалізму, так і міжнародний комуністичний рух. Об'єднання Німеччини супроводжувалось потужним духовно-світоглядним «забезпеченням», адже потрібно було залучити весь наявний досвід консолідації та деконфліктизації суспільства після тривалої конфронтації між заходом і сходом Німеччини [1; 3].

Основний текст.

Відомо, що у травні 1945 р., в Лондоні, представники урядів СРСР, США,

Великобританії та Франції в Європейській консультативній комісії підписали угоду про Контрольний механізм для здійснення основних вимог щодо беззастережної капітуляції Німеччини. 5 червня 1945 р. уповноважені СРСР, США, Великобританії та Франції підписали в Берліні Декларацію про поразку Німеччини і взяття верховної влади щодо Німеччини урядами чотирьох держав. 26 липня 1945 р. рішенням цієї комісії Німеччина була розділена (на період до укладення з нею мирного договору) на чотири окупаційні зони: східну (радянську), північно-західну (англійську), південно-західну (американську) і західну (французьку). 17 липня – 2 серпня 1945 р. у Потсдамі відбулася конференція глав трьох держав (СРСР, США і Великобританії), що виробила політичні й економічні принципи координованої політики щодо Німеччини на період спільного контролю, глави цих держав зобов'язалися розглядати Німеччину в період окупації як єдине економічне й політичне ціле [2]. Але союзники у Другій світовій війні дуже швидко перетворились на антагоністів, які ні в чому не хотіли поступатися один одному. Не бажали вони йти на взаємні поступки і у «німецькому питанні». Принцип політичного співробітництва був заміщений ідеологічним протистоянням. Європа і Німеччина почали розглядатися країнами-переможцями як сфери протистояння, а німці – як матеріал, з якого можна ліпити ті чи інші державно-політичні конструкції [2, с. 160]. Політичне суперництво на теренах Європи почало переростати у воєнне, що суттєво впливало на «німецьке питання». За пропозиціями про збереження німецької єдності обидві сторони бачили передусім прагнення суперника розширити сферу свого впливу. В підсумку питання про об'єднання Німеччини поступово втратило будь-яку актуальність. У реальному житті йшлося лише про встановлення міжблокового військово-стратегічного балансу в переможеній країні [2].

Розкол німецької нації поступово поглиблювався, для його подолання необхідно було врегулювати конфлікт між комуністичним і антикомуністичним таборами у глобальному масштабі, але зробити це у той час було неможливо. В роки Холодної війни СРСР і західні держави регулярно звинувачували один одного у розчленуванні Німеччини. У другій половині 1950-х рр., після включення ФРН у НАТО і утворення Варшавського договору, дві частини Німеччини глибоко втягуються у міжблокову конфронтацію. В грудні 1955 р. з'являється «доктрина Хальштейна», яка спрямовує потужні зусилля західнонімецької держави на приєднання НДР до ФРН. Ставиться завдання ізолювати східнонімецький режим на світовій арені та підірвати його позиції всередині країни. ФРН не визнає НДР, перешкоджає її зв'язкам з іншими країнами, розглядає східні землі як частину Західної Німеччини, тимчасово окуповану іноземними військами. Використовуються різні канали для формування антиурядового руху всередині НДР. Населення НДР постійно висловлює невдоволення придушенням у країні демократичних свобод і прискореним відставанням східних земель від західних у сфері економіки. Користуючись відкритістю кордонів, громадяни НДР (у першу чергу, кваліфіковані фахівці) масово виїжджають у ФРН. Ситуація стає критичною, і влада НДР відгороджується від ФРН Берлінською стіною, вживаючи інших

заходів щодо зміцнення контролю над власним населенням. Берлінська криза 1961 р. доводить конфронтацію до небезпечної межі і переконує протиборчі сторони в необхідності нового «модус вівенді» [2; 4; 5].

У 1960-х рр. у Європі починається пошук шляхів обмеження військової конфронтації, налагодження політичного діалогу та економічної взаємодії. Відкриваються можливості для ослаблення напруженості між ФРН і НДР. Такий курс заохочується і Вашингтоном, і Москвою. Він знаходить підтримку також у НДР та ФРН. Бонн прагне посилити вплив на східнонімецьке суспільство, добитися прихильності з боку СРСР. Східний Берлін сподівається домогтися міжнародного визнання, закріпити статус-кво на континенті, а також вирішити економічні проблеми за допомогою ФРН. Ключовим елементом у позиції Москви й Східного Берліна було закріплення кордону між НДР та ФРН як міждержавного, загальне визнання наявності двох суверенних німецьких держав, фактична відмова від курсу на об'єднання Німеччини [2; 4; 5].

У 1969–1971 роках обом таборам вдалося виробити й узгодити оновлену систему міжнародних відносин у Європі. Головним завданням став пошук рівноваги інтересів у широкому спектрі військово-політичних, економічних і гуманітарних питань міжнародного життя. У 1970-х роках відносини між НДР та ФРН йшли по висхідній, формувалась правова інфраструктура взаємодії сторін за рахунок підписання угод, досягнення домовленостей. Разом з тим у ФРН постійно пропагувалась теза про те, що політичною метою Західної Німеччини залишається сприяння «такому стану миру в Європі, який дозволив би возз'єднатися німецькому народові шляхом вільного самовизначення» [2, 163]. В основу східнонімецької позиції лягла концепція створення «коаліції розуму і реалізму», розроблена після Гельсінського акту, в 1981–1982 рр. І Східний Берлін, і Москва були зацікавлені у припливі в НДР сучасних технологій і кредитів. ФРН йшла на економічні поступки, намагаючись пов'язати їх із політичними вимогами та з більшою відкритістю східнонімецького суспільства.

У другій половині 1980-х років на відносини між НДР та ФРН почали впливати нові міжнародні й внутрішні чинники. Вирішальне значення мали фундаментальні зміни у внутрішній і зовнішній політиці керівництва СРСР на чолі з М.С. Горбачовим. Проголошувалась мета будівництва спільного Європейського дому незалежно від ідеологічних та інших особливостей держав континенту. Політика Перебудови, започаткована М.С. Горбачовим, надихала західнонімецьку еліту на активізацію східної політики. В НДР все більші й більші шари суспільства відчували потяг до демократизації та економічних реформ. Тим більше, що подібні процеси вже відбувались у сусідніх соціалістичних державах Східної Європи. Але командно-бюрократична економіка НДР не могла забезпечити своєчасну модернізацію виробництва та рівень життя населення, який можна було б порівняти з ФРН. Адже ФРН випереджала НДР по ВВП на душу населення на 50 – 60%, по щомісячному доходу на душу населення – більш ніж у 2 рази, по середньомісячній заробітній платі – у 3,5 рази [2; 4; 5]. В НДР посилювались соціально-економічні негаразди, все частіше виникали перебої зі споживчими товарами, люди

полювали за імпортомними виробами, об'єктом жадання стала західнонімецька валюта. В цілому програма «сильної соціальної політики» у НДР не приносила бажаних результатів. Тоталітарна система не в змозі була забезпечити соціальну стійкість у суспільстві. У другій половині 1980-х років нарощувались обсяги гуманітарних обмінів. Німецько-німецький кордон поступово ставав «прозорим». НДР фактично опинилася в умовах відкритого змагання суспільно-економічних і політичних моделей із ФРН. Східні німці порівнювали ситуацію у ФРН і у власній державі та втрачали будь-яку повагу до керівництва НДР і соціалістичної системи. Населення вимагало змін, надихаючись прикладом Угорщини і Польщі. Тривалий розкол Німеччини можна було виправдовувати тільки принциповими відмінностями двох німецьких режимів. Східний Берлін опинився у політичній безвиході, і йому, щоб вижити, не залишалось нічого іншого, як опиратися будь-яким реформам. Тому керівництво НДР у полеміці з Москвою доводило, що реформи розвалить державу. Е. Хонеккер і його команда наполягали: потенціал соціалізму далеко не вичерпаний, можливий новий ривок у нарощуванні соціально-економічних досягнень. Соціалістична єдина партія Німеччини (СЄПН) продовжувала заявляти про нові й нові «досягнення», в той час, коли труднощі й невдачі в усіх сферах суспільства нагромаджувалися з величезною швидкістю. Громадяни НДР втрачали будь-яку довіру до соціалістичної пропаганди. Західнонімецькі ЗМІ стали вирішальним чинником формування громадської думки в НДР та пропаганди ідеї національної єдності. Лідери НДР недооцінювали глибину й гостроту економічних проблем країни. СЄПН утримувала ситуацію під контролем виключно завдяки репресивному апарату. У цих умовах маси незадоволених людей потягнулися до церкви, і під заступництвом церковної ієрархії виступали за демократизацію НДР, гласність, свободу слова й зібрань, за оздоровлення економіки та вирішення соціальних проблем. Саме ці люди першими вийшли на вулиці, ведучи за собою сотні тисяч громадян. Але тоді владі НДР вже не допомогли навіть випробувані часом насильницькі методи.

Проблема біженців з НДР до ФРН гостро постала у середині 1989 р., вона стала каталізатором масового невдоволення. Угорщина й Чехословаччина прийняли рішення про полегшення пропускнуго режиму через кордон із західними сусідами. Упродовж літа 1989 р. в Угорщині та Чехословаччині відбулось скупчення громадян НДР, які виїхали туди в якості туристів і відмовились повертатися додому. Вони вимагали пропустити їх до Австрії та ФРН. Представники влади Угорщини й Чехословаччини коливалися, але все ж таки дозволили цим східним німцям виїхати на Захід. Зокрема, 19 серпня 1989 р. відбувся так званий Європейський пікнік (демонстрація миру на австрійсько-угорському кордоні біля міста Шопрон за згодою обох країн), під час якого прикордонні ворота символічно відкрили на три години. Це коротке відкриття «залізної завіси» використали більше 600 туристів з НДР, які після відпустки в Угорщині почали тікати до Австрії (а через Австрію – до ФРН) [4; 9; 10]. Усі громадяни НДР, за винятком Е. Хонеккера та його прибічників, хотіли об'єднання нації. 4 жовтня 1989 р. у Лейпцигу пройшла масова демонстрація громадян НДР, які вимагали проведення в країні політичних перетворень. 7 – 9

жовтня у Берліні, Лейпцигу, Дрездені та в інших містах НДР на вулиці вийшли десятки тисяч людей, які вимагали реформ під гаслами «оновлення соціалізму», за допомогою сили демонстрації були розігнані, понад три тисячі осіб було заарештовано. 18 жовтня внаслідок масових протестів Пленум ЦК СЄПН звільнив Е. Хонеккера від займаних посад, одночасно втратили владу його соратники. Його наступником став Е. Кренц. Але економіка НДР розвалювалась на очах, а потік біженців до ФРН стрімко зростав. 23 і 24 жовтня в НДР відбулись масові мітинги й демонстрації, в ході яких вперше висувались вимоги про позбавлення правлячої партії її домінуючого статусу, про відставку всіх колишніх партійних керівників і проведення вільних виборів. 4 листопада на мітинг у Берліні зібралось близько 400 тисяч демонстрантів, вони вимагали свободи слова і свободи зібрань, відставки уряду і вільних виборів. 6 листопада в демонстрації взяли участь понад півмільйона осіб. 7 листопада в умовах безперервних мітингів і демонстрацій, учасники яких вимагали проведення реформ, уряд НДР на чолі з В. Штофом пішов у відставку. 8 листопада 1989 р. канцлер ФРН Г. Коль вперше заговорив про готовність «підтримати серйозні реформи в НДР, які не стануть косметичними» [4; 5]. 9 листопада після 19:30, представник уряду НДР Г. Шабовскі, виступаючи на прес-конференції, яка транслювалась по телебаченню, оголосив про відкриття з 10 листопада кордону із Західною Німеччиною у відповідності з новими правилами виїзду і в'їзду з країни. Сотні тисяч громадян НДР, не чекаючи наступного дня, попрямували увечері 9 листопада до кордону. Прикордонники спочатку намагались відтіснити натовп, використати водомети, але, поступившись масовому натиску, змушені були відкрити кордон. Зустрічати гостей зі Сходу вийшли тисячі жителів Західного Берліна. Ця акція нагадувала тріумф, всенародне свято, люди були дуже щасливі, знайомились, вітались і браталися одне з одним. Таким чином, у ніч з 9 на 10 листопада 1989 р. сталась історична Подія епохального масштабу, адже відбулось падіння Берлінської стіни – тоталітарного символу, що був утіленням «залізної завіси» і уособлював 40-річне роз'єднання міста, німецької нації і всього європейського континенту. 11 листопада 1989 р. Г. Коль висунув тезу про великомасштабну участь ФРН у подоланні східнонімецької кризи.

Після зустрічі М.С. Горбачова і Дж. Буша-старшого на Мальті 3 грудня 1989 р. Москва дала згоду більше не втручатися у внутрішні справи НДР [6; 7; 8; 9; 10]. Зв'язки між НДР та ФРН продовжували бурхливо розвиватися практично в усіх областях. Ставало все очевиднішим, що, незважаючи на коливання третіх країн та їхню заклопотаність, об'єднання Німеччини здійсниться. Якщо у кінці 1989 р. більшість населення НДР все ще бажало збереження суверенності держави, то у 1990 р. східні німці вже впевнено висловлювались за об'єднання із ФРН. Німецько-німецьке зближення йшло за німецьким сценарієм, створеним у Бонні і підтримуваним переважною частиною населення НДР. Г. Коль відкинув пропозиції лідерів НДР щодо німецького нейтралітету, підкресливши, що це рівносильно закликам до сепаратних дій і особливого шляху Німеччини [7; 9; 10]. Москва відповіла досить рішучим «ні» на помисли Бонна про включення майбутньої Німеччини в

НАТО. М.С. Горбачов зазначив: «на це ми не можемо дати згоди, це абсолютно виключено» [6; 8]. 18 березня 1990 р. відбулись вибори до Народної палати НДР, які виграв «Альянс за Німеччину», утворений при безпосередній участі канцлера ФРН Г. Коля. В НДР був сформований коаліційний уряд, націлений на швидке злиття з ФРН. Таким чином, вибір був зроблений і процес об'єднання став незворотним. У той час як внутрішньо-німецькі перешкоди на шляху злиття НДР з ФРН були повністю усунені, на міжнародній арені розгорталась боротьба навколо механізму об'єднання та військово-політичної орієнтації об'єднаної Німеччини. Проте позиції Москви стрімко слабшали (і на переговорах по Німеччині, і на міжнародній арені в цілому). В СРСР наростала політична нестабільність, почався розвал економіки. М.С. Горбачов звернувся до Заходу за підтримкою і матеріальною допомогою. У цих умовах СРСР довелося йти на поступки у питанні німецького врегулювання. 16 липня на зустрічі в Железноводську канцлер Німеччини Г. Коль звернувся до М.С. Горбачова з пропозиціями зняти заперечення щодо входження об'єднаної Німеччини в НАТО в обмін на економічну допомогу СРСР. Сторони також домовились про визначення термінів повного виведення радянських військ із території НДР та визнання західного кордону Польщі. 12 вересня 1990 р., у Москві, був укладений Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини, яким було надано їй повний суверенітет у внутрішніх і зовнішніх справах. 2 грудня 1990 р. відбулись загально-німецькі парламентські вибори, які завершили формування нової політичної структури об'єднаної німецької держави. На цих виборах з великою перевагою перемогла коаліція Г. Коля.

Висновки.

Об'єднання Німеччини відбулось у рекордно короткі терміни і з великими соціально-психологічними переважаннями. Після державного возз'єднання почався період об'єднання нації, деконфліктизації відносин між «оссі» та «вессі», а також боротьба з так званою «остальгією». Досвід Німеччини може бути надзвичайно корисним для сучасної України, яка потребує найоптимальніших технологій консолідації нації, деконфліктизації суспільства, деокупації та реінтеграції окупованих Російською Федерацією територій.

Література:

1. Авер'янова Н. М. Гібридна війна Росії проти України: виклики та ризики для української держави // Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: монографія. – К.: ВЦ «Київський університет», 2017. – С. 321–333.
2. Бажанов Е.П. Тернистый путь объединения Германии // Вестник Дипломатической академии МИД России. Россия и мир. – 2019. – 3 (21). – С. 159–176.
3. Воропаева Т. С. Конфліктизаційні та деконфліктизаційні процеси в Україні: соціально-філософські аспекти // Научный взгляд в будущее. – Вып. 10. – Т. 2. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2018. – С. 49–56.
4. Европа в эпоху перемен: коллективная монография / отв. ред Т.В. Зверева. – М.: Дипломатическая академия, 2017. – 484 с.
5. Кузьмин И.Н. Поражение. Крушение ГДР и объединение Германии. –

М.: Научная книга, 2002. – 339 с.

6. Михаил Горбачев и германский вопрос. Сб. документов. – М., М.: Весь Мир, 2006. – 696 с.

7. Мэтлок Дж. Смерть империи. Взгляд американского посла на распад Советского Союза. – М.: Рудомино, 2003. – 579 с.

8. Польшов М.Ф. М.С. Горбачев и объединение Германии // Новейшая история России. – 2011. – № 1. – С. 201–215.

9. Baker J. The Politics of diplomacy. – N.Y.: Putnam adult, 1995.

10. Brown A. The Gorbachev Revolution and the end of the Cold War // The Cambridge history of the Cold War. Vol. 3 / eds. M. P. Lefler, & O. A. Westad. – N.Y.: Cambridge univ. Press, 2010. – P. 244–267.

References:

1. Averianova N. M. (2017). Gibrydna vijna Rosiyi proty Ukrayiny: vyklyky ta ryzyky dlya ukrayins`koyi derzhavy [The Russia's Hybrid Warfare Against Ukraine: the challenges and risks for the Ukrainian state] in *Suchasne ukrayinstvo: cyvilizacijni vyklyky ta vidpovidi: monografiya* [Modern Ukrainianness: Civilizational Challenges and Answers: A Monograph], Kyiv: VCz «Kyyivs`kyj universytet», pp. 321-333.

2. Bazhanov Ye.P. (2019). Ternisty put' ob'yedineniya Germanii [The thorny path of German unification] in *Vestnik Diplomaticheskoy akademii MID Rossii. Rossiya i mir* [Bulletin of the Diplomatic Academy of the Russian Ministry of Foreign Affairs. Russia and the world], 3 (21) , pp. 159–176.

3. Voropayeva T. S. (2018). Konfliktyzatsiyini ta dekonfliktyzatsiyini protsesy v Ukrayini: sotsial'no-filosofs'ki aspekty [Conflictization and deconflictization processes in Ukraine: socio-philosophical aspects] in *Nauchnyy vzglyad v budushchee* [Scientific look into future], issue 10, vol. 2, pp. 49-56.

4. *Yevropa v epokhu peremen: kollektivnaya monografiya* (2017). [Europe in an era of change: a collective monograph], Ed. T.V. Zvereva, Moscow: Diplomatic Academy, 484 p.

5. Kuz'min I.N. (2002). *Porazheniye. Krusheniye GDR i ob'yedineniye Germanii* [Defeat. The collapse of the GDR and the reunification of Germany], Moscow: Nauchnaya kniga, 339 p.

6. *Mikhail Gorbachev i germanskiy vopros. Sb. Dokumentov* (2006). [Mikhail Gorbachev and the German question. Sat documents], Moscow: Ves' Mir, 696 p.

7. Metlok Dzh. (2003). *Smert' imperii. Vzglyad amerikanskogo posla na raspad Sovetskogo Soyuz* [Death of an Empire. The view of the American ambassador on the collapse of the Soviet Union], Moscow: Rudomino, 579 p.

8. Polynov M.F. (2011). M.S. Gorbachev i ob'yedineniye Germanii [M.S. Gorbachev and the unification of Germany] in *Noveyshaya istoriya Rossii*, [Recent History of Russia], issue 1, pp. 201-215.

9. Baker J. (1995). *The Politics of diplomacy*, N.Y.: Putnam adult.

10. Brown A. (2010). The Gorbachev Revolution and the end of the Cold War in *The Cambridge history of the Cold War*. Vol. 3 / Eds. M. P. Lefler, & O. A. Westad. n. y.: Cambridge univ. Press, p. 244-267.

Abstract. *The article provides a historical overview of the formation of the German Democratic Republic, analyzes the reasons for the division of Germany and conditions of confrontation on the European continent during the Cold war. The center of the landmark events of 1989 was the fall of the Berlin Wall, which significantly influenced the definition of new vectors in the development of the whole world. Political and economic contacts between GDR and Federal Republic of Germany are considered, the characteristics of the possibility of rapprochement during the end of the Cold war and perestroika are given. In assessing the situation in the GDR on the eve*

of German unification, the emphasis is on the growth of such problems as political weakness of power, illegal migration, social discontent. Special attention is paid to Moscow's position on the German issue. A description of the process of unification of Germany is given.

Key words: *social philosophy, historical event, Cold war, Berlin Wall, German Democratic Republic, Federal Republic of Germany, unification of Germany.*

Статья отправлена: 20.10.2019 г.
© Аверьянова Н.Н., Воропаева Т.С.